

IRAK'TA TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRKMENLERE YÖNELİK İNSANLIK SUÇLARI VE 2003 SONRASI TÜRKMENLERİN HUKUKİ DURUMU

Bilgay DUMAN

ORSAM Ortadoğu Uzmanı

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi

Öz: Bugünkü Irak topraklarında birçok devlet ve beylik kurmuş olan Türkler, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla yönetici konumunu kaybetmiş ve yeni kurulan Irak devleti içerisinde neredeyse üçüncü sınıf vatandaş konumuna gerilemiştir. Zira Irak Devleti kurulmadan başlayan Türkmenlere yönelik katliamlara varan insanlık dışı uygulamalar 1920'ler itibariyle başlamıştır. Irak'ın hemen her döneminde rejimler tarafından Türkmen hakları çiğnenmiş, Türkmenlere yönelik sistemli kimlik değiştirme politikaları güdülmüştür. ABD'nin 2003'teki Irak işgalinin ardından demokratik yapıyı oluşturmak amacıyla yazılan hukuki metinlerde Arap ve Kürtlere verilen öncelik Türkmenlere tanınmamış ve Irak'ın kurucu unsurları olarak Araplar ve Kürtler gösterilmiştir. Irak'ın asli unsurlarından biri olan Türkmenler, azınlıklarla aynı statüde ele alınmış ve Türkmen hakları görmezden gelinmiştir. Bu makalede tarihsel dönemler itibariyle Türkmenlere yönelik katliam olarak nitelendirilebilecek insanlık dışı uygulamalara yer verilmiştir. Burada bölümlenme açısından ABD'nin 2003'teki Irak işgali tarihsel bir dönüşümün başlangıcı olarak verilmiştir. 2003'ten sonra Türkmenlerin ana hedef haline geldiği Kerkük üzerinde detaylıca durulmuştur. Bununla birlikte 2003 sonrası Irak'taki anayasal metinler Türkmenler açısından incelemeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Irak, Türkmenler, Kerkük, İnsanlık suçları

CRIMES AGAINST HUMANITY IN IRAQ TOWARDS THE TURCOMAN OF IRAQ AND THEIR LEGAL STATUS AFTER 2003

Abstract: Turks, who founded states and Sultanates over today's Iraqi lands, lost their role as rulers after the collapse of the Ottoman state and nearly became 3rd class citizens within the Iraqi state. Thus, Turcomans were subjected to atrocities even in the 1920s. All the subsequent regimes have

continuously overrode Turcoman rights, and they were suppressed because of their Turkish identity. Even after 2003 occupation of Iraq by the United States, in any of the documents written for the establishment of post-war Iraqi democratic structure, none of the priorities given to Kurds and Arab were given to Turcomans, while the former two were declared as the founding elements. Turcomans were treated as minorities and they were denied their rights in Iraq. This article will try to present a historical background on atrocities against the Turcomans of Iraq. US occupation of Iraq 2003 is classified as a historical turning point, when Turcomans became the prime target of a detailed harsh treatment in the city of Kirkuk. Additionally, post-2003 Iraqi constitutional texts are also analysed from a Turcoman view of point.

Keywords: *Iraq, Turcomans, Kirkuk, crimes against humanity*

Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları

İnsanlık suçu kavramının daha çok İkinci Dünya Savaşı sonrası anlam kazanmaya başlayan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nuremberg, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Roma Uluslararası Ceza Mahkemeleri gibi özel mahkemeler insanlık suçu kavramının gelişmesine büyük katkı yapmıştır. Mahkemelerin insanlık suçu kavramına ilişkin farklı bakış açıları olsa da ele aldıkları temel parametreler, insanlık suçu kavramının ortak değerler üzerinden tanımlanabilmesine imkan tanımaktadır. Bu açıdan aşağıda ifade edilen ortak noktalar insanlık suçunun tanımlanması açısından önemlidir:¹

1. Eylemin silahlı çatışma sırasında veya çatışma olmadan meydana gelmesi,
2. Eylemin tekil ve kendiliğinden gelişen tesadüfi bir durum içermemesi,
3. Sivillere karşı doğrudan bir eylemin olması,
4. Eylemin ayrımcılık temelinde yapılması.

Eylemin türü açısından da ortak değerler olarak, adam öldürme, toplu cinayet, cinsel birleşme ve mağdura karşı baskı, zorlama veya tehdit olarak ele alınan tecavüz, köleleştirme ve zorla çalıştırma ile sürgün genel olarak insanlık suçu

¹ İnsanlık Suçu Kavramının Daha Geniş Bir İncelemesi İçin Bkz. Ezeli Azarkan, "Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 3, Yayın Tarihi: 2003, Ss. 275-297.

Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu

kapsamında değerlendirilmektedir. Bu kapsamda Türkmenlerin Irak Devleti tarihinde karşılaştığı olayları bir insanlık suçu olarak nitelendirmek mümkündür. Burada Türkmenlere yönelik insanlık suçu kapsamına girebilecek olaylara değinmek, Türkmenlerin Irak'ta karşılaştıkları insanlık suçu eylemlerinin daha iyi anlaşılmasında fayda sağlayacaktır.

Türkmenlere yönelik insanlık suçu olarak nitelendirilebilecek eylemlerin ilki 1920 yılında bir Türkmen şehri olan Telaar'de meydana gelmiştir. Türkmenler tarafın "Kaçakaç Katliamı" olarak anılan bu olay, İngiliz işgaline karşı direnen Türkmenlerin gördüğü zulmü net şekilde ortaya koymaktadır. İngiliz askeri birliklerinin Telaar'e gireceğini öğrenen bölge halkı şehri boşaltarak dağlara kaçmış ve üç ay boyunca dağlarda sıkıntı içinde yaşamıştır. Şehre giren İngiliz askerleri ise evlerin boş olduğunu görünce, evleri ve tahıl ambarlarını topa tutarak yıkmıştır. Daha sonra Telaarliler yaşadıkları bölgelere geri dönmüştür. Ancak İngiliz zulmü son bulmamış, Türkmen önde gelenleri tutuklanmış, işkence görmüş ve sürgün edilmiştir. Bu olay Telaar'de derin izler bırakmıştır.²

Bu tür baskı ve sürgün hareketleri 1924 Nasturi Katliamı olarak anılan olayla devam etmiştir. Nasturi Katliamı, İngiltere'nin desteğiyle "levi" adı altında bir birlik oluşturulmasıyla birlikte Irak'ta Türkmenlerin en yoğun bulunduğu yerlerden biri olan Kerkük'e sevk edilmesiyle başlamıştır. Halka sürekli sataşan ve kavga çıkaran bu askerlerden biri "Büyük Bazaar" denilen çarşıda esnafla kavga etmesi sonucu yaralanmıştır. Bunun üzerine silahlı olan bu askerler sağa sola rastgele ateş açmaya başlamıştır. Bu olayda birçok Türkmen hayatını kaybetmiş ve Türkmenlere ait yüzlerce ev ve dükkan da tahrip edilmiştir.³ Bu olayda yalnızca isimleri bilinen 84 Türkmen hayatını kaybetmiştir.⁴

Haziran 1930'da mandacı devlet İngiltere, Irak'a bağımsızlığını vermiştir. 1932'te Milletler Cemiyeti'ne üye olması üzerine Irak Krallığı, aynı yılın Mayıs ayında bir deklarasyon yayınlamıştır. Türkmenlerin ve diğer azınlıkların varlığını kabul ve garanti eden bu deklarasyon, Irak Krallığı adına dönemin Başbakanı Nuri Said tarafından Bağdat'ta yayınlanmıştır. Bütün azınlıkların eşit olarak temsil edilecekleri bir seçim sisteminin taahhüt edildiği deklarasyonda, Türkçe ve Kürtçe'nin yanı sıra, anadili Arapça olmayan Irak vatandaşlarının mahkemelerde ana dilleri ile ifade verebilecekleri, kendi dillerinde okul açabilecekleri benimsenmiştir. Deklarasyonda, nüfusunun önemli bir bölümünü Türklerin oluşturduğu Kerkük'e bağlı Kifri ve Kerkük'te, Arapça'nın yanı sıra Türkçe ve Kürtçe'nin de resmi dil olması

2 Daha Detaylı Bilgi İçin Bkz. Suphi Saatçi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, İstanbul 2003, Ss. 193-195.

3 Ekrem Pamukçu, "Irak Türklerine Uygulanan Katliamlar", *Kerkük Dergisi*, Özel Sayısı, Temmuz 1999, Sayı. 25, S.4.

4 İsimler İçin Bkz. Şemsettin Kuzeci, *Kerkük Soykırımları*, Teknoed Yayınları, Ankara: 2004, S.42-46.

öngörülmüş, buralarda devlet memurlarının Türkçe bilenler ve yerli halklar arasından seçilecekleri belirtilmiştir. Bu deklarasyon, Türkmenlerin siyasi, sosyal ve kültürel hakları açısından önemli bir belge niteliğindedir.⁵ Bununla birlikte bu deklarasyondan önce çıkarılan 74 no'lu 1931 tarihli Yerel Diller Yasası da Kerkük'teki kimliği belgeleri niteliktedir. Bu yasaya göre, Irak'ın eğitim dili Arapça olarak belirtilmiş; ancak çoğunluğunu başka etnik aidiyete mensup toplumların oluşturduğu bölgelerde o toplumun dilinin eğitim dili olarak kullanılması öngörülmüştür. Bu yasaya göre, Kerkük ve Kifri'de eğitim dili Türkçe olarak tespit edilmiştir. Fakat bağımsız Irak'ın kuruluşundan başlayarak Türkmenlerin var olduğunu kanıtlayan bu belgelere rağmen bağımsızlıktan beri Irak'taki Türkmen varlığı yok sayılmaya çalışılmıştır. Türkmenlerin birtakım kültürel hakları her ne kadar bazı kanuni güvencelerle koruma altına alınmış olsa da uygulamada durum Türkmenlerin aleyhinde olmuştur. Irak Devleti kurulduktan sonra Irak'taki Türkmenlere "Iraklılık" bilinci ve bununla birlikte "Araplık" şuru benimsetilmeye çalışılmıştır. Irak hükümeti 1930-1931 ders yılında Kerkük şehir merkezi dışındaki ilkokullarda Türkçe öğretimini yasaklamış ve Kerkük'te bırakılan birkaç okulda ise Türkçe, yabancı bir dil gibi haftada bir saate indirilmiştir. 1937 yılında Bağdat yönetimi bunu da kaldırmıştır. Bununla birlikte Türkmen asıllı memurlar, Türkmen olmayan bölgelerde çalıştırılmış, Türkmen olmayan bölgelere sürülmüştür. Ayrıca Türkmenlerin yardımlaşma ve sosyal dernekler kurmalarına izin verilmemiştir. Türkçe yayına ve eğitime izin verilmeyen Nuri Said döneminde, Türkmenlerin sindirilmesine yönelik uygulamalarda bulunulmuştur. 1937 yılında Sadabat Paktı'nın kurulması sebebiyle, Irak'a giden Türk heyetinin Kerkük'ü ziyaret etmesi, Irak'a yöneticilerini fazlasıyla tedirgin etmiştir. Ziyaretin gerçekleştiği gün Kerkük coşkulu ve olağanüstü bir gün yaşamıştır. Bu ziyaretin ardından yüzlerce Türkmen aydını, Irak makamları tarafından tutuklanmış ve güney bölgeler sürülmüştür. Bu olaydan sonra Türkiye'den bölgeye giden hiçbir heyetin Kerkük'ü ziyaret etmesine izin verilmemiştir.⁶

1940'lı yıllara gelindiğinde bu tür baskı ve sürgün olayları devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Kerkük'te büyük ve acılı bir olay yaşanmıştır. Kerkük Petrol Şirketine çalışan işçiler, ücret, çalışma ve hayat şartlarının düzeltilmesi için şirket yöneticilerine başvurmuştur. İsteklerinin ciddiye alınmadığını gören işçiler, dilekçe, gazete gibi araçları kullanarak demokratik bir şekilde durumu protesto etmişlerdir. Bu doğrultuda işçiler, 1 Temmuz 1946'da topluca iş bırakmışlardır. Daha sonra işçiler, Gavurbağı Meydanı olarak bilinen yerde her akşam toplanarak konuşmalar ve gösteriler yapmaya başlamışlardır. 4 Temmuz 1946'da şirket yöneticilerinin isteği üzerine polis greve önyak olanların bir kısmını tutuklamıştır. Bu olayın işçileri sindirmesi beklenirken, işçiler daha fazla galeyana gelmiştir. 12 Temmuz 1946 günü

5 Ömer Turan, "Irak'ın Milletler Cemiyetine Girenken Yayımladığı Deklarasyonda Ve Anayasalarda Türk Ve Diğer Azınlıkların Hakları", *Avrasya Dosyası*, Sa. 311, (İlkbahar 1996), S. 31-36.

6 Saatçi, ...*Irak Türkmenleri*, s. 207.

Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu

işçilerin her akşam toplandıkları Gavurbağı Meydanı'nı polis kuşatma altına almış ve işçilerin dağılmayacağını gören polis otomatik silahlarla işçilere ateş açmıştır. Ölen işçilerle birlikte birçok sivil de hayatını kaybetmiştir.⁷

24 Şubat 1955'te Türkiye ve Irak arasında Bağdat Pakti kurulmuştur. Güvenlik ve savunma konularında iş birliği yapılmasını öngören bu pakt, Türkiye ve Irak arasındaki ilişkileri düzeltmiştir. Buna rağmen Irak yönetimi, kendi vatandaşları olan Türkmenlere yönelik baskı ve asimilasyon hareketlerini arttırmıştır. 1957'de nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımda Türkmenlerin nüfusu 567 bin çıkmıştır.⁸ 14 Temmuz 1958'de kanlı bir darbeyle krallık yıkılmış ve cumhuriyet ilan edilmiştir. Baas Partisi ve Cemal Abdül Nasır'ın başlattığı akımın etkisiyle yapılan bu darbeden sonra ihtilalin mimarlarından olan Abdülkerim Kasım tarafından hazırlatılan 1958 Anayasası, Irak'ı bir yandan Arap anavatanının bir parçası, diğer yandan Arapların ve Kürtlerin anavatanı olarak gösterirken, Türkmenlerden söz edilmemiştir.⁹ Tüm bu olanlar Türkiye'den tepki almıştır. Hatta dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in Türkmenlerin lehine yaptığı açıklamalar, Irak hükümetinde korkuya yol açmıştır. Bu durum Türkmenlerin Irak'ta daha çetin şartlar altında yaşamasına neden olmuştur. Bu dönemde Kerkük Belediye Başkanlığı'na yıllarca Moskova'da eğitim görmüş Maruf Berzenci getirilmiştir. 1959 yılında Türkmenlerin önde gelenlerinin birçoğu tutuklanarak tecrit kamplarına gönderilmiştir. Cumhuriyet rejiminin kurulmasının birinci yılında (14 Temmuz 1959) şölen hazırlıklarında olan Türkmenler aleyhine, Kürt ve Komünist kuruluşların militanları tarafından çeşitli sloganlar atılmıştır. Bundan sonra yer yer silah sesleri duyulmaya başlamıştır. İlk olarak Türkmenlerin oturduğu kahvehane saldırıya uğramış ve kahvehanenin sahibi öldürülmüştür. Olaydan sonra Kerkük sokakları karışmıştır. Bunun üzerine sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Daha sonra Türkmen toplumunun ileri gelenleri evlerinden alınarak Kerkük Kışlası'na götürülmüştür. urada kurulan Halk Mahkemeleri'nde, 5-10 dakika içinde yargılanarak kurşuna dizilmişlerdir. Türkmenlerin en büyük liderinden biri olan Ata Hayrullah ve kardeşi de katliamda öldürülmüştür. Ayrıca Türkmenlere ait mağaza, dükkân, ticaret merkezleri ve evler yağma edilmiştir.¹⁰

Bu dönemde Irak'ın ilk resmi gazetesi olan Beşir Gazetesi, Türkçe ve Arapça olarak yayın yapmaya başlamıştır. 18 Mart 1959'da yaklaşık altı ay yayınlanan Beşir Gazetesi'nin yayın hayatına son verilmiştir. 1960'da

7 Erşat Hürmüzlü, *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, İstanbul, 2006, S. 91-103.

8 Erşat Hürmüzlü, "The Demographic Situation Of Kirkuk And Iraqi Constitution", www.turkmen.nl/1a_others/eh.doc, Erişim: 2 Nisan 2013.

9 1958 Irak Anayasası İçin Bkz: http://confinder.richmond.edu/admin/docs/1958_interim_constitution_english.pdf, Erişim: 2 Nisan 2013.

10 Mahir Nakip, *Kerkük'ün Kimliği*, Ankara, 2007, S. 139-170.

Türkmenler, ilk eğitim kongrelerini gerçekleştirmiştir. Ayrıca 1960'ta Bağdat'ta Türkmen Kardeşlik Ocağı ve aynı zamanda İstanbul'da Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği kurulmuştur. Kardeşlik Ocağı aylık bir derginin yayını için de 23 Ocak 1961 tarihinde izin almış ve Mayıs 1961'de Kardeşlik Dergisi adı ile Türkçe-Arapça olarak derginin ilk sayısı yayınlanmıştır.¹¹

1963 yılında yapılan darbeyle Irak'ta yönetim Baas Partisi'nin eline geçmiş ve 1968'de yapılan yeni bir darbeyle iktidara General Hasan El-Bekir gelmiş ve Saddam Hüseyin devlet başkanı yardımcısı olmuştur. 1963'ten 1968'e kadar geçen dönemde Türkmenlerin kısmi olarak kültür ve sanat faaliyetlerine izin verilmişse de fiyiliyatta durum değişmemiştir.¹² 1970'te yapılan Tarım Reformu Yasası'yla Türkmenlerin sahip olabilecekleri toprak büyüklüğü 300 dönümle sınırlandırılmıştır. Bu dönemde Türkmenlerle ilgili tek olumlu gelişme 24 Ocak 1970'te çıkarılan "Azınlıklara Kültürel Haklar Paketi" çerçevesinde kültürel haklar verilmesi olmuştur.¹³ Ancak Türkmenlere çeşitli kültürel haklar verilmişse de bazı Bazı Türkmen köy ve kasabaları yıkılmış, bazılarının isimleri değiştirilmiştir. Türkmenler zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Yüz binlerce Arap, Türkmen bölgelerine yerleştirilmiştir. Ayrıca Türkmenlerin açık yerlerde Türkçe konuşmaları yasaklanmış ve hatta Türkçe konuşanlar cezalandırılmıştır. 29 Ocak 1976'da Kerkük ilinin adı El-Tamim olarak değiştirilmiştir. 1976 Ekiminde Türkmenlerin tek kültür merkezi olan "Türkmen Kardeşlik Ocağı" ve "Kardeşlik Dergisi" Türk asıllılardan alınarak, bazı Baas Partili kişilere verilmiştir.¹⁴

1979 yılında Saddam Hüseyin iktidara geldikten sonra Türkmenlerin durumunda bir değişme olmamış, hatta asimilasyon politikası daha da sertleşmiştir. Yükselen Türkmen ruhunu engellemek amacıyla Baas Partisi tarafından 1980'de Türkmen liderler hiçbir sebep gösterilmeden idam edilmiştir. Türkmen liderlerden Doç. Dr. Necdet Koçak, Emekli Albay Abdullah Abdurrahman ve iş adamı Adil Şerif 16 Ocak 1980'de Bağdat'ta idam edilmişlerdir. 1984'de Türkmenlerin Kerkük'ten gayrimenkul almaları yasaklanmıştır.¹⁵ Baas Partisi'nin "Araplaştırma" politikası kapsamında Kerkük için aldığı, arazi ve mülk gaspları ile ilgili kararlar 1975 tarihinde başlamış ve 2001'e kadar sürmüştür. Kerkük'te şahıs arazilerine devlet tarafından, 1975 tarihli 336, 369, 398 ve 1381 sayılı kararlar, 1976 tarihli 53 Nolu karar, 1977 tarihli 222 sayılı karar, 1978 tarihli 974 sayılı karar, 1980 tarihli 1554 sayılı karar, 1981 tarihli 12, 126, 181, 1391 ve 183 sayılı kararlar,

11 Saatçi, ... *Irak Türkmenleri*, s. 230.

12 Hasan Yılmaz, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler", *Stratejik Analiz Dergisi*, C. 4., Sa. 37, (Mayıs 2003), S.24.

13 Yılmaz, "Irak'ın Gizlenen Gerçeği...", s. 24.

14 Ekrem Pamukçu, "Irak Türklerine Uygulanan Katliamlar", *Kerkük Dergisi*, Özel Sayısı, (Temmuz 1999), Sa. 25, S. 5.

15 Pamukçu, "Irak Türklerine ...", S. 5.

Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu

1984 tarihli 730, 1081 sayılı kararlar, 2000 tarihli 117 sayılı ve 2001 tarihli 137 sayılı kararlar el konulmuştur. Bu kararlar çerçevesinde bazı bölgelerde Türkmenler Irak'ın güney vilayetlerine sürgün edilmiştir. Bazı arazi ve mülkler ise kamu yararına kullanılacağı gerekçesi ile kamulaştırılmıştır. Ayrıca 1975'ten 1988'e kadar Beşir, Yayçı, Türkalan, Bulova, Kümbetler, Leylan, Yahyava gibi Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı köyler ya tamamen boşaltılmış ya da zirai arazilerin çoğu devlet tarafından kamulaştırılmıştır.¹⁶

28 Mart 1991'de tarihe "Altunköprü Katliamı" olarak geçen bir olay yaşanmıştır. 1991 Körfez Savaşı'nda ABD'nin öncülüğünde müttefiklerin Irak'ta yaptıkları saldırılar sonucu, Irak ordusunu yer yer dağıtarak çözülmesi üzerine ülkenin bazı bölgelerinde boşluklar meydana gelmiştir. Bağdat'ta Saddam yönetiminin düşme tehlikesi üzerine Kerkük bölgesindeki askeri ve sivil otoriteyi temsil eden güçler de Bağdat'a çekilmişlerdir. Ayaklanmaların artması üzerine peşmergeler Kerkük'e girmiş, hiçbir engelle karşılaşmayan peşmergelerin bu hareketi işgale dönüşmüştür. Şehri tamamen tahrip eden peşmergeler Kerkük Nüfus ve Tapu Dairesi ile diğer resmi binaları, birçok ev, dükkân ve işyerini ateşe vermiştir. Yaşanan arbededen sonra Bağdat yönetimine bağlı ordu birlikleri Türkmen bölgelerine yönelmiş ve Kerkük'e giren ordu birlikleri Kerkük'ün Dibis ilçesine bağlı Altunköprü nahiyesini de ele geçirmiştir. Kaçan peşmergeleri yakalayamayan ordu birlikleri Altunköprü'ye sığınan Türkmen halkını ve Altunköprülülere gece vakti tek tek evlerinden toplamaya başlamış, dışarıda gördükleri herkese ateş açmış ve evleri basmışlardır. Evlerde toplanan Türkmenlerin nereye götürüldükleri hakkında bir bilgi alınmamıştır. Fakat tesadüfen bu olaydan bir ay sonra çobanlar tarafından bir çukurun içine yığılmış cesetler bulunmuştur. Bu şekilde birçok Türkmen'in öldürüldüğü anlaşılmıştır.¹⁷ Öldüren Türkmenler arasında sadece 77'sinin kimliği tanımlanabilmiştir.¹⁸

1992'de Irak Petrol Şirketi'nde görevli olan Türkmenlere görevlerinden zorla el çektirilmiştir. 1993'te birçok Türkmen aile Kerkük'ten göçe zorlanmıştır. Irak hükümetinin Ekim 1996'da çıkardığı bir kanun sonrası Türkmenler nüfus kütüklerine kendilerini Arap yazdırmaya zorlanmışlardır. Kendilerini Arap olarak yazdırmayan birçok aile Irak'ın güneyine sürülmüş, bu ailelerin mal varlıklarına el konulmuş, böylece geri kalan aileler de bu yollarla korkutulup sindirilmeye çalışılmıştır. Bu arada 24 Nisan 1995'te Irak Türkmen Cephesi'nin (ITC) kurulmasıyla Türkmenler bölgede tekrar etkin olmaya doğru yol almaya başlamışlardır. 1996'da Irak rejiminin askeri desteğiyle Celal Talabani'nin kontrolündeki Erbil'e giren Mesut Barzani'nin aynı

16 Kerkük'teki mülk politikaları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Sercan Doğan, Nebahat Tanrıverdi O, "Kerkük'te Mülk Anlaşmazlıkları", *ORSAM Rapor*, No: 30, ORSAM-ORTADOĞU TÜRKMENLERİ Rapor No: 8, Mart 2011.

17 Pamukçu, "Irak Türklerine ...", s. 5.

18 İsimler konusunda daha detaylı bilgi için bkz. Saatçi, *...Irak Türkmenleri*, 267-268.

zamanda ITC'ye ve Türkmen parti binalarına da saldırmıştır.¹⁹ Baas Partisi tarafından Ekim 1997'de yapılan nüfus sayımında kendisini Türkmen olarak yazdıranların ellerinden her türlü hakları alınarak, sürgüne gönderilecekleri söylentileri ortaya çıkmıştır. Bu durumun yarattığı endişe nedeniyle birçok Türkmen kendisini sayımda Arap olarak göstermiştir. Bu durum Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Raporlarında da yer almıştır.²⁰ 1998'in Temmuzunda herkesin gözü önünde ITC çatısı altındaki kuruluşlar, Barzani'nin düzenlemiş olduğu kapsamlı silahlı saldırıda yağmalanarak talan edilmiştir. Sonradan yapılan görüşmelerde Barzani tazminat vermeyi kabul etmemiştir. Barzani idaresindeki peşmergeler bununla da yetinmeyerek, 2000'in Temmuzunda ITC Başkanlık binasına düzenledikleri silahlı saldırıda iki Türkmen görevlisini öldürmüştür.²¹

2003 Sonrası Kerkük'ün Durumu

ABD'nin Irak işgali, Türkmenler için yeni olumsuzları da beraberinde getirmiştir. Irak'a girerken Kürt ve Şii grupların desteğini alan ABD, Irak'ın diğer kesimlerini görmezden gelmiştir. Bu anlamda Kürt ve Şii'lere geniş avantajlar sağlayan ABD, Kürt grupların Irak'ın kuzeyindeki etkinliğinin pekişmesine izin vermiştir. 17 Mayıs 2003'te "Peşmerge Güçlerinin Yeniden Konuşlandırılması" yönelik olarak ABD ile KDP ve KYB arasında imzalanan ve peşmerge güçlerinin "Yeşil Hat" olarak tanımlanan ve 1991'den sonra Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin sınırlarını belirten hattın dışarısına çıkmasına imkan tanıyan memorandum, ihtilafın temel sebebi olarak gözükmektedir. Bu memoranduma göre, peşmerge güçlerinin "teröristlerle mücadelede ABD birliklerine yardımcı olması amacıyla" 2545 KYB, 3445 KDP militanının Musul, Kerkük, Selahattin ve Diyala'ya yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. KDP ve KYB güçleri de ABD'nin yardımıyla, Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin sınırları dışarısında kalan ve Kürt grupların kendilerine ait olduklarını ileri sürdükleri Selahattin, Musul, Kerkük ve Diyala'nın bazı bölgelerine konuşlanmıştır.²² 2003 yılının yaz aylarında Irak'ın kuzeyinde bir yandan siyasi baskıyı artıran Kürtler guruplar, bir yandan da şiddet eylemlerine başvurmaya başlamışlardır. Kerkük'e mesafedeki Selahattin vilayetine bağlı Türkmenlerin çoğunluk olarak yaşadığı Tuzhurmatu ilçesinde Kürt gruplar ve Türkmenler arasında gerginlik artmıştır. 21 Ağustos 2003 tarihinde silahlı peşmergeler, Türkmenler için önemli sayılan İmam Musa Ali Türbesi'ni yıkmış ve bunun üzerine Türkmenler de 22 Ağustos 2003 günü Cuma namazı çıkışında protesto gösterileri

19 Orhan Karataş, "İşte Size Kuzey Irak", *Kardaşlık Dergisi*, Sa. 16, (Ekim-Aralık 2002), s. 33.

20 Habib Hürmüzlü, "Kerkük'ün Demografik Yapısı ve Bu Yapıyı Değiştirme Çabaları", *2023 Dergisi*, Sa. 47, (15 Mart 2005), s. 75.

21 Dilşat Terzi, "Bir Azmin Öyküsüdür ITC", <http://www.bizturkmeniz.com/tr/showArticle.asp?id=13516>, Erişim: 3 Nisan 2013.

22 Crisis Group, "Iraq and Kurds: Trouble Along The Trigger Line", *Middle East Report*, No: 88, 8 Temmuz 2009, s. 11

Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu

düzenlemişlerdir. Yaklaşık 250 kişilik grup sloganlar atarak kasaba içinde yürüyüşe geçince, Talabani'ye bağlı peşmergeler otomatik tüfeklerle üzerlerine ateş açmış ve Remzi Marufoğlu, Hüseyin Abbas, Ahmet Hüseyin Bayatlı, Eşref Mushar, Muhammet Haşim ve Çetin Abidin Çayır ile bir kişiyi daha öldürmüş, 12 Türkmen'i de yaralamıştır.²³ Ertesi gün devam eden protesto gösterilerine yönelik saldırı yapılmış, polis kıyafeti giymiş peşmergeler 3 Türkmen'i öldürmüştür.²⁴ 24 Ağustos 2003'te ise Amerikan askerleri ITC bürosuna baskın düzenlemiş ve bazı silahlara el koymuştur. Bu olaylar Irak'ta karmaşık sorunlarla uğraşan ABD'yi iyice telaşlandırmış ve Kürt gruplar ile Türkmenler arasında "Huzur Toplantısı" yapılmasına karar verilmiştir. 26 Ağustos 2003'te yapılan bu toplantıya Kürt partileri ile ITC temsilcileri ile dönemin Kerkük Valisi Abdulrahman Mustafa ve ABD'li yetkililer katılmıştır.²⁵ Toplantıya ITC adına Sadettin Ergeç ve Mustafa Kemal Yayçılı, Türkmen Vefa Hareketi'nden ise Feryad Ömer iştirak etmiştir. Toplantıda 6 maddelik bir anlaşma imzalandığı açıklanmıştır. Bu maddeler şu şekilde belirtilmiştir:²⁶

- 1- Her iki parti, Kerkük ve Tuzhurmatu'da meydana gelen olayları kınamıştır.
- 2- Olayları araştırmak, sorumlularını bulmak ve mahkemeye çıkarmak için yeni bir komite kurulması,
- 3- Her iki parti'nin de Arap, Kürt, Türkmen, Asuri ile diğer gruplara, Irak'ta barış ve kardeşçe yaşamak için çağrıda bulunması,
- 4- Yaralılara ve şehit ailelerine maddi ve manevi destek yapılması,
- 5- Her türlü problemi anında çözebilmek amacıyla yeni bir komite kurulması ve bu komite için bir "çözüm odası"nın açılması,
- 6- İlişkileri korumak, politik, sosyal ve ulusal konuları görüşebilmek için bu tip toplantıların düzenli olarak yapılması kararlaştırılmıştır.

2003 yılında 830 bin olan Kerkük nüfusu Kerkük'e yapılan göçlerle birlikte 2012 yılı itibarıyla 1,5 milyona yaklaşmıştır.

2003'ten sonra Kerkük'teki etkinliğini arttıran Kürtler, daha önce Türkmenlerin elinde olan Kerkük vilayet yönetimindeki 24 hizmet müdürlüğünden 23'ünü kontrol altına almış ve sadece Kerkük Eğitim Müdürlüğü Türkmenlerin elinde kalmıştır.

23 Şeyhmus Çakan, "Peşmerge Katliamı", *Milliyet Gazetesi*, 23 Ağustos 2003.

24 Zeynep Tuğrul, "Kerkük'te Korkulan Oldu", *Sabah Gazetesi*, 24 Ağustos 2003.

25 "Kerkük Huzur Arıyor", *Radikal Gazetesi*, 27 Ağustos 2003.

26 *Anadolu Ajansı*, 27 Ağustos 2003.

Kerkük Vilayet Yönetimi, 2003 yılı başında ABD tarafından bir düzenlemeyle oluşturulmuştur. Kerkük'te yaşayan etnik gruplar arasında ortak yönetim paylaşımı öngörülmüştür. Bu durum fiiliyatta Kürtlerin üstünlüğüne dönüşmüştür. Seçim, ABD'nin yanlı tavırları sonucunda sıkıntılı geçmiştir. Seçim için Kerkük'te yaşayan Türkmen, Arap, Kürt ve Asurilerden altışar kişinin seçileceği, her gruptan otuz dokuz kişilik aday listeleri hazırlanmıştır. Böylece oluşan 156 kişilik listeden, Kerkük Vilayet Meclisi'nin 24 üyesi seçilmiştir. ABD'nin 'bağımsız' delege olarak Kerküklü işadamları ve aşiret liderleri arasından belirlediği 144 adaydan ise ABD'nin Irak'taki yönetiminin onayına sunulan 12 kişilik 'bağımsız' liste oluşturulmuştur. Bağımsız olarak oluşturulan 12 aday arasından dönemin Irak'taki ABD güçleri Komutanı General Reymond Odierno, il yönetimindeki 6 kişilik bağımsız adayı tespit etmiştir. Ancak Türkmenler ve Araplar, ABD'nin bağımsız delegeleri belirleme biçimi ile seçilen 144 delegenin büyük çoğunluğunun ve belirlenen 6 bağımsız temsilcinin de 5'inin Kürt olmasına itiraz etmiştir.²⁷ İtirazlara rağmen Odierno, kararı onaylamıştır. Ardından belirlenen vilayet yönetimi de vali, vali yardımcılı ve meclis başkanını seçilmiştir. Oluşturulan 30 kişilik vilayet yönetimi, Kürt asıllı Aburrahman Mustafa'yı vali olarak seçmiştir.²⁸ Vali yardımcılığı görevleri ise Türkmenler ve Araplara verilmiş olsa da her iki taraf da ABD'nin yanlı tutumunu protesto etmiş ve bu görevi kabul etmemiştir.

15 Aralık 2005'te yapılan seçimler sonucu Kerkük Vilayet Yönetimi'ndeki Kürt ağırlığı artmıştır. Kerkük vilayetinin iç yönetimine ilişkin karar alma yetkisi olan 41 üyeli vilayet meclisindeki Kürt üye sayısı 26'ya yükselmiştir. Türkmenler 9, Araplar ise 6 üyeye sahip olabilmıştır.

15 Ekim 2005 yılında yapılan tartışmalı referandumla kabul edilen Irak Anayasası'nda yer alan 140. maddede Kerkük sorununa çözüm bulmak için bir süreç planlanmıştır. Gerekli düzenlemeler (normalleştirme ve nüfus sayımı) yapıldıktan sonra 31 Aralık 2007 tarihine kadar referandum yapılması öngörülmüştür.²⁹ Burada "normalleştirme"den ne kastedildiğinin ifade edilmesi gerekmektedir. Sürecin başlangıç noktası olan normalleştirme, Saddam Hüseyin döneminde Kerkük'ten zorla göç ettirilenlerin eski yerlerine dönmeleri ve haksızlıkların giderilmesini amaçlamaktadır. Saddam Hüseyin döneminde Kerkük'ten yaklaşık 11.800 kişi göç ettirilmiştir. Göç ettirilen kişilerin yerlerine de özellikle Irak'ın güneyinden getirilen Araplar yerleştirilmiştir. Normalleştirme ile birlikte Kerkük'ten zorla göç ettirilen ve Kerkük'e göç eden ailelerin yerlerine dönmeleri amaçlanmakta ve bunun için tazminat ödenmektedir. Ancak halen Kerkük'teki mülk anlaşmazlıkları devam etmektedir. Mülk anlaşmazlıklarının giderilmesi amacıyla 2004'te bir yasa

27 "Kerkük'te Seçim Kavgası", *Radikal Gazetesi*, 25 Mayıs 2003.

28 "ABD'nin Dediği Oldu", *Radikal Gazetesi*, 29 Mayıs 2007.

29 Irak Anayasası'nın tam metni için bkz., http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=230000, Erişim: 4 Nisan 2013.

Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu

çıkarılmış ve bu yasa daha sonra 2006 ve 2009 yıllarında tadil edilmiştir. 2004'ten 2012 yılına kadar Kerkük'teki mülk anlaşmazlıklarına dair yaklaşık 46 bin dava açılmıştır. 2012 yılına kadar ancak 2006 yılında yapılan başvuru dosyaları incelenmiştir.³⁰ Bu nedenle Kerkük'teki mülk anlaşmazlıklarına dair hukuki düzenlemelerin uzun yıllar sürmesi beklenmektedir. Ayrıca 2003 sonrasında Kerkük'e yerleştirilen Kürt nüfusun da normalleştirme kapsamında Kerkük'ten çıkarılması ve Kerkük nüfusunun doğal seyrine kavuşturulması gerekmektedir. Ancak komisyon gerekli çalışmaları tamamlayamamış, bu nedenle Kerkük referandumu yapılamamıştır. 31 Aralık 2007'ye kadar Kerkük'te referandum yapılamaması sebebiyle 140. maddenin süresi bitmiştir. Böylece ortadan kalkmıştır.

Bu süreç içerisinde Kerkük Vilayet Meclisi'ndeki Türkmen ve Arap üyeler Kerkük'ün "Kürtleştirildiği" ve haklarının çiğnendiği gerekçesiyle Kerkük Vilayet Meclisi'ni boykot etmiştir. Ayrıca 2003'te Irak'ı işgal etmesiyle birlikte ülkedeki sorumluluğu üzerine alan ABD, 2008 yılına gelene kadar Kerkük'teki probleme müdahale etmemiştir. Ancak aşağıdaki gibi sebepler ABD yönetiminin Kerkük sorununa müdahale etmesine yol açmıştır.

- Kürt grupların artan talepleri,
- Kerkük sorununun Irak'taki her anlaşmazlığın çıkış noktası olması,
- Bölge ülkelerinin hassasiyetleri,
- Terör örgütü PKK tarafından Türkiye'ye yönelik Irak'ın kuzeyinden yapılan saldırıların artması ve Türkiye'nin bu tehdidi bertaraf etmedeki kararlılığı ile Türkiye Büyük Millet Meclisinden çıkarılan Irak'ın kuzeyine yönelik askeri müdahaleye imkân veren tezkereyle yapılan operasyonlar,
- Türkiye'nin Kerkük'e ilişkin endişelerindeki haklılığın Irak yönetimi ve Irak'taki hem her siyasi grup tarafından görülmesi,
- Türkiye'nin Irak'ta siyasi süreçte ağırlığının artması,
- ABD'nin Irak'ta politika değişikliğine giderek, proaktif politika üretme çabası

Ayrıca Birleşmiş Milletlerin de Kerkük'e ilişkin bazı öneriler açıklayarak, soruna müdahale olmasıyla Kerkük meselesini uluslararası boyuta taşınmıştır.³¹

30 Bu bilgiler Kerkük'te Kasım 2012'de yapılan saha çalışması sırasında elde edilmiştir.

31 Bu açıklamalara Birleşmiş Milletler Irak Özel Temsilciliğinin resmi internet sayfasından ulaşılabilir. Ayrıca örnek için bkz. <http://unamimissions.org/LinkClick.aspx?fileticket=F5hJ6O1QE4E%3D&tabid=2792&mid=5079&language=en-US>, Erişim: 7 Nisan 2013.

Kerkük'ün geleneksel başkentleri olduğunu iddia eden Kürtler, vilayetin kendi özerk bölgelerine katılması yönünde ısrar ederken, Arap ve Türkmenler Kerkük'ün merkezi hükümetin denetiminde olmasını istemektedir. Kerkük'ün bir Irak kenti olduğu ve Irak'ta ortak bir yönetim oluşturulması gerçeği, Irak'taki Kürt gruplar dışında hemen her siyasi grup tarafından kabul edilmektedir. Başta Türkiye olmak üzere bölge devletleri ile Birleşmiş Milletler ve ABD'nin de Kerkük'e ilişkin çözüm önerilerinde uzlaşmayı istemeleri Kerkük için yeni bir süreç başlatmıştır. Birleşmiş Milletler, Kerkük'te yaşayan gruplar (Kerkük'ün idaresinin Türkmenler, Araplar ve Kürtler arasından yüzde 32'ser oranda, Hıristiyanlara yüzde 4 oranında paylaştırılması) arasından eşit yönetim paylaşımını içeren bir öneri sunmuştur. Aynı yöndeki bir karar da Irak Parlamentosu tarafından alınmıştır. Irak Parlamentosundaki 140 milletvekilinden 127'sinin onayıyla 22 Temmuz 2008'de çıkarılan Irak Meclisleri Seçim Yasasında yer alan 24. maddede de Kerkük'teki yönetimin üç ana oluşum arasında paylaşılması, üç ana oluşumun her birinin (Arap-Kürt-Türkmen) yüzde 32, Hıristiyanlara ise yüzde 4 oranında otoriteden pay verilmesi öngörülmüştür. Otoriteden kastedilenin, bir bakanlığa bağlı olan ya da olmayan tüm güvenlik ve sivil daireler olduğu belirtilmiş, bu otoriteye 3 egemen makam (Meclis Başkanı-Vali-Vali Yardımcısı), Meclis komisyonları başkanlıkları ve her kademedeki kamu görevlerinin dahil olduğu ifade edilmiştir.

Kerkük için ortaya konan bu plan uygulanamamıştır. 31 Ocak 2009'da Irak'ta yerel seçimler yapılmasına rağmen, Kerkük dışarıda tutulmuştur.³² Ayrıca Kerkük'te bir nüfus sayımı yapılarak haksızlıkların giderilmesi, nüfus sayımına göre seçmen listelerinin oluşturulması ve Kerkük'te yerel seçimlerin yapılması planlanmıştır. Ancak Kerkük'te öngörülen süreç uygulanamayınca Kerkük'te yerel seçimler yapılamamış ve yönetim aynı şekilde devam etmiştir. Türkmen ve Arap üyeler, Kürtlerin Kerkük'teki haksız uygulamalarını gerekçe göstererek, vilayet yönetimini protesto etmiş ve yönetimden çekilmiştir.³³ Kerkük'teki özellikle mülkiyet anlaşmazlıklarının çözülmesi ve demografik haksızlıkların giderilmesi amacıyla 2012'ye kadar dört ayrı komisyon kurulsa da Kerkük'teki sorunlar çözülmemiştir. Bu durum Kerkük'teki hassasiyeti arttırmıştır.

Geçici İdare Yasası'nda Türkmenlerin Durumu

Irak'taki geçiş dönemini düzenleyen ve daimi anayasanın onaylanması, genel seçimlerin yapılması ve yeni Irak hükümetinin oluşmasıyla sonuçlanacak bu dönem boyunca yürürlükte kalması öngörülen Irak Geçici İdare Yasası

32 Irak'ta 2009'da yapılan yerel seçim sonuçları için bkz. http://www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Secimler/1/Dosyalar/2010224_2009%20Irak%20Yerel%20Se%C3%A7im%20Sonu%C3%A7lar%C4%B1.pdf, Erişim: 7 Nisan 2013.

33 "Türkmen ve Arap temsilcilerden Kerkük İl Meclisi'ni boykot kararı" <http://www.ydh.com.tr/haber.php?HID=1746> Erişim: 8 Nisan 2013.

Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu

konusunda Irak Geçici Yönetim Konseyi üyelerinin 1 Mart 2004 tarihinde uzlaştıkları açıklanmış ve Konsey üyeleri tarafından 8 Mart 2004 tarihinde imzalanmıştır.³⁴ Geçiş dönemi için hazırlanan Irak yasasının amaçları arasında, Irak halkının hukukun üstünlüğü çerçevesinde yönetilen özgür bir halk olarak mevcudiyetini sürdürmeye kararlı olduğu ve Irak halkının, Irak'ın özelliklerini belirleyerek ırkçı, mezhepçi politikaların ya da uygulamaların etkilerini silmek amacıyla bir kardeşlik ve dayanışma ruhu içerisinde vatanlarını koruma gayreti içerisinde bulunduğu ifade edilmiştir.

Irak Geçici İdare Yasası'nın çeşitli maddelerinde Türkmenler ve haklarına yer verilmiştir. Irak Geçici İdare Yasası'nda Türkmenlere, daha önceki anayasalarda bulunmayan bazı haklar tanınmıştır. Ancak bu haklar yeterli olmamakla beraber, Irak Geçici İdare Yasası'nın Türkmenlerin aleyhine işlediği söylenebilir. Türkmenlerin Irak'ta üçüncü asli unsur olması gerektiği sözde kalmış ve Türkmenlerin taleplerine cevap verilmemiştir.³⁵

Irak Geçici İdare Yasası'nın 7. maddesinin B bendinde, “*Irak birçok değişik milletin yaşadığı bir ülke olup, Irak'taki Arap halkı da Arap ulusunun ayrılmaz bir parçasını teşkil etmektedir*”, ifadesi yer almaktadır. Bu madde ile 1958 ve diğer çıkarılmış anayasalarda bulunan “*Irak halkı Arap ve Kürtlerden oluşur*” ibaresi değiştirilmiş ve yerine “*Irak birçok milletin yaşadığı bir ülkedir*”, ibaresine yer verilerek Türkmenler ve diğer grupların varlığı kabul edilmiştir.

Irak Geçici İdare Yasası'nın 9. maddesine göre de, “*Arapça ve Kürtçe, Irak'taki resmi dili oluşturmaktadır. Bunun yanında Iraklıların çocuklarına devlete ait eğitim kurumlarında eğitim alanında belirlenmiş ilkeler doğrultusunda Türkmenice, Süryanice ya da Ermenice gibi kendi anadillerinde ya da özel eğitim kurumlarında tercih edecekleri diğer herhangi bir dilde eğitim verme hakları garanti altına alınacaktır. “Resmi dil” ifadesinin kapsamı ile bu madde hükümlerinin uygulanma şekli yasa ile belirlenecek olup;*

1. Resmi gazetenin iki dilde yayınlanması;
2. Ulusal Meclis, Bakanlar Konseyi, mahkemeler ve resmi konferanslar gibi resmi ortamlardaki konuşma ve ifadelerde iki dilden herhangi birisinin kullanılması;
3. Resmi belgelerin ve yazışmaların iki dilden birinde yayınlanması ve dikkate alınması;

34 Irak Geçici İdare Yasası'nın tam metni için bkz. <http://www.iraqcoalition.org/government/TAL.html>, Erişim: 7 Nisan 2013.

35 Hasan, “Türkiye'nin Türkmen Politikası...”, S. 41.

4. *Eğitim alanında belirlenen ilkeler doğrultusunda iki dilde eğitim verecek okulların açılması;*
5. *Diğer her türlü ortamdaki iki dilin de, eşitlik ilkesine dayalı olarak kullanılması (örneğin paralarda, pasaportlarda, pullarda);*
6. *'Kürdistan' bölgesindeki federal kurum ve kuruluşlarda her iki dilin de kullanılması", öngörülmüştür.*

Bu madde ile Türkmenlere, çocuklarını devlete ait kurumlarda kendi anadilleriyle eğitim verme hakkı tanınmış ve garanti altına alınmıştır. Ancak Irak Geçici İdare Yasası'nda ana dil olarak "Türkçe dili" değil, "Türkmence dili" ifadesinin yer alması dikkat çekmektedir.

Irak Geçici İdare Yasası'nın 12. maddesine göre, *"tüm Iraklılar cinsiyet, mezhep, fikir, inanç, milliyet, din ya da menşe özelliklerine bakılmaksızın, sahip oldukları haklar itibariyle yasalar önünde eşittirler. Herhangi bir Irak vatandaşına karşı cinsiyeti, milliyeti, dini ya da menşei nedeni ile ayrımcılık uygulamak yasaktır. Her birey, yaşama, özgür olma ve güvenliğini sağlama hakkına sahiptir. Yasal prosedür gereği olmadıkça hiç kimsenin canı veya özgürlüğü elinden alınamaz. Herkes, mahkemeler önünde eşittir."*

Bu maddeden yola çıkarak, herkesin ayırım gözetilmeksizin yasalar önünde eşit olduğunu değerlendirmek mümkündür. Böylece Türkmenlerin geçmiş dönemde yaşadıkları ayrımcılığı bir daha yaşamayacaklarının ifade edildiği söylenebilir. Ancak geçmiş dönemler de Türkmenlere resmi olarak bazı haklar tanınmış olsa da, fiiliyatta uygulanmadığı gerçeği göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim 2012'ye kadar Türkmen haklarına ilişkin bir gelişme yaşanmamıştır.

Irak Geçici İdare Yasası'nın 30. maddesinin C bendine göre de, *"Ulusal Meclis, bir seçim kanunu ile siyasi partiler kanununa uygun şekilde seçimle oluşturulması ve seçim kanununda, kadın üyelerin Ulusal Meclis üyelerinin en az dörtte birini oluşturmaları ve Türkmenler, Keldani-Asuriler ve diğerleri olmak üzere Irak'ta yaşayan tüm topluluklar içerisinde kadınların adil şekilde temsil edilmeleri" öngörülmüştür.*

Bu madde parlamento seçimleri ile ilgili olup, tüm grupların adaletli bir şekilde temsil edileceğini ifade etmektedir. Bu madde Türkmenlere parlamentoda yer alma hakkı sağlamıştır. Ayrıca Irak Geçici İdare Yasası'nın 53. maddesinde *Türkmenler, Keldani-Asuriler ve diğer tüm vatandaşların idari, kültürel ve siyasi hakları garanti alınmaktadır.*

Irak Geçici İdare Yasası'nda Türkmenler ve Kerkük'le ilgili önemli bir madde yer almış ve bu madde ile geçmiş dönemdeki haksızlıklar giderilmeye

Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu

çalışılmıştır. Irak Geçici İdare Yasası'nda yer alan 58. maddede, “*Kerkük'ten zorla göç ettirilmiş kişilerin yerlerine başka kişiler yerleştirilerek ortaya çıkmış adaletsizliklerin onarılması için acilen harekete geçilmesi gerektiği belirtilerek, milliyet özelliklerinde değişiklik yapılmış kişilerle ilgili olarak Irak Geçiş Dönemi Hükümetinin, bu konuda çıkarılmış bulunan tüm kararnameleleri iptal etmesi ve bu uygulamadan etkilenmiş olan kişilerin hiçbir baskı ve zorlama altında olmaksızın kendi milli kimliklerini ve etnik özelliklerini serbestçe belirlemelerini sağlaması*” öngörülmüştür.

Saddam rejiminin son yıllarında özellikle Türkmenlere yönelik olarak “milliyet düzeltme” uygulaması yapılmıştır. Buradaki amaç, Türkmen kimliğini değiştirmek ve zorla Arap kimliğine geçirmek olmuştur. Bu uygulamanın sonucunda bazı Türkmenler devlete dilekçe vererek kendilerin Arap olarak yazdırdıkları bilinmektedir. Bu konuda çıkarılan tüm kararname ve uygulamaların iptali için madde 58-4 doğrultusunda hükümete direktif verilmiştir.

Irak Geçici İdare Yasası'nda yer alan 58. maddenin C bendine göre, “*Kerkük dâhil olmak üzere ihtilafli topraklar için kalıcı çözümün getirilmesi, bu tedbirlerin tamamlanmasına, adil ve şeffaf bir nüfus sayımının gerçekleştirilmesine ve kalıcı anayasanın onaylanmasına kadar ertelenmesi öngörülmüştür. Getirilecek çözümün, adalet ilkesi ile uyum içerisinde olacağı ve söz konusu bölgede yaşayan halkın istekleri göz önüne alınarak belirleneceği*”, belirtilmiştir.

Bu madde ile Kerkük'ün ve diğer ihtilafli bölgelerin geleceği kalıcı anayasaya bırakılmıştır. Ancak her ne kadar Kerkük'ün geleceğinin ileri bir zamanda çözülmesi öngörülse de, Irak Geçici İdare Yasası'nda çelişkili bir hüküm yer almaktadır. Buna göre Irak Geçici İdare Yasası'nın 53. maddesinde “*Kürdistan Bölgesel Hükümeti'nin sınırları belirlenmiş ve Kerkük'te bulunan bazı topraklar da bu yönetime bırakılmıştır. Ayrıca Kerkük'ün bir kısım toprağı Irak'ın kuzeyindeki yönetime bırakılırken, Kerkük ve Bağdat hariç olmak üzere Irak'ın kuzeyindeki yönetimin idari sınırları dışında bulunan ve sayıları üçü aşmayan vilayetler grubunun kendi aralarında bir bölge teşkil edebileceği, belirtilmiştir.*”

Bu maddelerin Irak'ın geleceğine ilişkin önemli ifadeler içerdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Kerkük ve diğer ihtilafli bölgelerin, Irak'ta yaşanan yoğun çatışmaları daha da derinleştireceği dünyanın önde gelen kuruluşları tarafından sıkça ortaya konmaktadır.³⁶ Kerkük'teki nüfus dağılımına bakıldığında, Irak'taki her kesimden bir parçanın kentte yaşaması, burada çıkabilecek bir çatışmanın Irak'ın diğer bölgelerine yayılmasını

36 Crisis Group, “Iraq and the Kurds: The Brewing Battle over Kirkuk”, *Middle East Report*, N°56, 18 July 2006, (International Crisis Group bundan sonraki dipnotlarda “ICG” olarak kısaltılmıştır.).

tetikleyebilecek, zaten zor durumda olan Irak'ı bir iç savaşa sürükleyebilecektir. Ayrıca Kerkük'ün sahip olduğu petrol rezervleri düşünüldüğünde, bu kentin Irak için önemi daha da artmaktadır.

Irak Geçici İdare Yasası'nda "azınlık" kelimesine yer verilmemiş ve Türkmenlere böyle bir tanımlama yapılmamıştır. Irak Geçici İdare Yasası'nda Türkmenler lehine işleyen bir diğer konu peşmergelerin milis kuvvetler olarak varlığını sürdürmesidir.³⁷ Her ne kadar Irak Geçici İdare Yasası'nda önemli maddeler yer alsada, bu kanun kalıcı anayasanın oluşturulmasından sonra geçerliliğini yitirmiştir. Zaten bu yasanın asıl amacı çıkarılacak kalıcı anayasaya temel oluşturmaktır.

Irak Anayasası'nda Türkmenlerin Durumu

Yeni kurulan hükümet ve seçilen parlamentonun, Irak Geçici İdare Yasası'na göre, 15 Ağustos 2005 tarihine kadar Irak'ın kalıcı anayasasını oluşturması öngörülmüştür. Bu nedenle Irak hükümeti tarafından bir anayasa komisyonu kurulmuştur. Komisyon, ilk etapta 55 kişi olarak oluşturulmuş; ancak daha sonra 15 Sünni ve Sabi mezhebine bağlı bir kişi komisyon üyesi olarak atanmıştır. Komisyon'daki üyelerin 28'i Birleşik Irak İttifakı'ndan, geriye kalan 27 kişi ise 15'i Kürtlerden ve biri Hıristiyanlardan seçilmiştir. Ayrıca biri bağımsız biri de İyad Allavi liderliğindeki Irak Ulusal Listesi üyesi iki Sünni üye daha komisyonda yer almıştır.³⁸ Ayrıca komisyonda 10 danışman görev yapmıştır.³⁹ Türkmenler de Anayasa Komisyonu'nda 2 üye ile temsil edilmiştir. Türkmen üyelerden biri Türkmeneli Partisi Başkanı Riyaz Sarıkahya, diğeri ise Birleşik Irak İttifakı üyesi Abbas El-Beyati'dir. Ancak Türkmenler adına tek katılımcı Riyaz Sarıkahya'dır. Abbas Beyati Şii ittifakının görüşleri doğrultusunda hareket etmiştir.⁴⁰

Daha sonra Irak Anayasa Taslağı'nın referanduma sunulması için çalışmalar başlamıştır. Bu kapsamda Kürtçe ve Arapça olarak basılan anayasa kitapçıkları illere dağıtılmıştır. BM tarafından hazırlanan 1 milyon adet Kürtçe anayasa kitapçığı Irak'ın kuzeyindeki illere gönderilmiştir. Bu 1 milyon kitapçığın 400 bini Süleymaniye, 300 bini Erbil, 200 bini Duhok ve 100 bini de Kerkük'te dağıtılmıştır.⁴¹

37 Mazin Hasan, "Türkiye'nin Türkmen Politikası: Yapılması Gerekenler", *Stratejik Analiz Dergisi*, C. 4. , Sa. 48, (Nisan 2004), s. 41.

38 Sabrina Tavernise-Abdul Razzaq Al-Saedy, "The Struggle For Iraq: Politics; Sunnis To Accept Offer Of A Role In Constitution", *The New York Times*, 17 June 2005.

39 Kenneth Katzman, "Iraq: Elections, Government, And Constitution", *Crs Report For Congress*, 30 March 2006, S. 3.

40 Türkmeneli Partisi Başkanı Riyaz Sarıkahya İle Yapılan Mülakat, 15 Haziran 2007.

41 "Bm'den Kürtçe Anayasa Kitapçığı", *Yeni Şafak Gazetesi*, 10 Ekim 2005.

Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu

Oluşturulan Anayasa, 15 Ekim 2005'te referanduma sunulmuştur. Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu, referanduma 15.568.702 kayıtlı seçmenden 9.852.291 kişinin katıldığını açıklamıştır. Referandum için Irak'ın 18 vilayetinde 5.872 seçim istasyonu kurulmuştur. Referandumla ilgili olarak Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu'na 135 şikâyet yapılmıştır.⁴² Referandum sonucunda Irak'taki vilayetlerin üçünde üçte iki oranında "hayır" oyu çıkması durumunda hazırlanan anayasanın kabul edilmeyeceği, referandum öncesinde beyan edilmiştir. Referandum yapıldıktan 3 gün sonra açıklanması beklenen sonuçlar ertelenmiştir. Irak'ta Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu referandumdan sonra yaptığı açıklamada, pek çok vilayetten bildirilen "rakamların" kuşku bulduğunu ve bu kuşkuların inceleneneğini belirtmiştir.⁴³ Yapılan incelemeler sonucunda seçim öncesi açıklanan gayri resmi sonuçlardan çok da farklı olmayan rakamlar ortaya çıkmış ve resmi sonuçlar 25 Ekim 2005 tarihinde Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu tarafından açıklanmıştır.

Irak'ın ilk anayasasında 21 Mart 1925'te kabul edildikten sonra 29 Temmuz 1925'te yapılan düzeltmeden sonra yürürlüğe giren anayasanın 16. maddesinde her millete kendi dilinde eğitim hakkı tanınmış ve dil temelli bir tanımlama yapılmış, herhangi bir etnik veya dini grubun adı anılmamıştır.⁴⁴ 1932 yılında yayınlanan Irak Krallığı Deklarasyonu'nda Türkmenler ile diğer etnik ve dini gruplardan bahsedilmiş, Türkmenlerin varlığı tanınmıştır. Bu deklarasyonun 4. maddesinin 5. bendine göre, anadili Arapça olmayan Irak vatandaşlarına mahkemelerde kendi dillerini yazılı ve sözlü olarak kullanabilmelerine gerekli imkânlar sağlanacağı belirtilmiş, bu bağlamda Türkçe'nin kullanılabilmesi ifade edilmiştir. Ayrıca 8. maddede ana dili Arapça olmayan Irak vatandaşlarının belli bir çoğunlukta olduğu şehir ve ilçelerdeki eğitim düzeni içerisinde, Irak hükümetinin, bu toplulukların çocuklarına ilkokullarda kendi dillerinde eğitim görebilmelerine imkân sağlayacağı belirtilmiştir. Öte yandan Kerkük'ün kimliğine ilişkin olarak 9. maddede yer alan ifadeler dikkat çekicidir. Bu maddeye göre, nüfusun çoğunluğunu Türkmenlerin oluşturduğu belirtilen Kerkük'te, resmi dilin Arapça ile birlikte Kürtçe veya Türkçe olacağı belirtilmiştir. Irak'ta 1958'de cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte, 1925 anayasası geçerliliğini yitirmiş ve tekrar anayasa yazılmıştır. 1958 yılında yazılan bu anayasa, Irak'ta üçüncü kurucu unsur olmalarına rağmen Türkmenleri yok saymış ve Irak'ın Arap ve Kürtlerin ortak devleti olduğu belirtilerek, Türkmenlere değinilmemiş, Türkmenler "diğerleri" olarak ifade edilen gruplar arasında sayılmıştır. 1963'te ise Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle yeni bir anayasa daha yazılmıştır. Bu anayasada da Türkmenlerden bahsedilmemiş; ancak "ortak

42 Daha detaylı bilgi için Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği'nin resmi internet sitesine bkz. <http://www.ihec.iq>, Erişim: 7 Nisan 2013.

43 "Referadum'da Hile Kuşkusu" http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/10/051018_iraq_vote.shtml, Erişim: 7 Nisan 2013.

44 Irak Krallığı Anayasası İçin Bkz. <http://Gjpi.Org/Wp-Content/Uploads/Iraqiconst19250321.Htm>, Erişim: 1 Nisan 2013.

devlet” olgusu yumuşatılarak, “Irak, Arap, Kürt ve diğer unsurlardan oluşur”, ifadesine yer verilmiştir. Daha sonra çıkarılan hiçbir anayasada Türkmenlerin adı geçmemiştir.⁴⁵ Irak’ta Türkmenlerin haklarını tanımlayan bir diğer belge ise 24 Ocak 1970 tarihli Devrim Komuta Konseyi kararıdır. Türkmen Vatandaşların Kültürel Hakları adı altındaki kararname yedi maddeden oluşmakta ve ilkokullarda Türkmençe eğitimin yapılabilmesini öngörmektedir. Geri kalan dört madde ise, Kültürel Haklarla ilgilidir. Kararname’de Türkmen Şair ve Edebiyatçılar Birliği ile Kültür Bakanlığı’nda Türkmen Kültür Müdürlüğü’nün kurulması, Türkmençe haftalık bir gazete ve aylık bir derginin çıkarılması gibi maddeler yer almıştır.⁴⁶

15 Ekim 2005’te referanduma sunulan ve 25 Ekim 2005’te onaylanan 144 maddelik Irak Anayasası, bir önsöz ve temel ilkeler, haklar ve özgürlükler, federal makamlar, bölgesel makamlar ile sonuç ve geçiş bölümleri olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.⁴⁷ Öncelikle Anayasa’da Türkmenlere yönelik özel bir maddenin varlığından söz etmek mümkün gözükmemektedir. Zira Irak Anayasası’nın 4. maddesinde Arapça ve Kürtçe’nin Irak’ın resmi dili olduğu beyan edilerek, Araplar ve Kürtler Irak’ın iki ana unsuru gibi gösterilmiş, Türkmenler ve Süryanilere de azınlık gözüyle bakılarak, bu halkların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Türkmençe ve Süryanice’nin resmi dil olarak kabul edilmesi benimsenmiştir. Türkmenler, Irak Anayasası’nda genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Bu bağlamda Anayasa’nın önsözünde geçmiş rejim döneminde Türkmenlere ve Irak’ta yaşayan diğer halklara uygulanan gayri insani politikalardan bahsedilmiş ve Irak halkı, toprağı ve egemenliğinin güvence altına alındığı vurgulanmıştır. Ancak burada Türkmenler açısından önemli bir ifade yer almaktadır. Buna göre “...dikta rejimin mezhep ayırimcılığı politikası kapsamında verdiği eziyet ve acılarını, Şii-Sünni, Arap-Kürt-Türkmen ve diğer Irak şehitlerinin trajedilerini, Şaban ayaklanmasında kutsal şehirlerimizin ve güney bölgesinin yağmalanmasını hatırlayarak...”, ifadesiyle Irak’ta Türkmenlerin Arap ve Kürtlerden sonra Irak’ta üçüncü unsur oldukları tescillenmiştir.⁴⁸ Ancak 4. maddede ise çelişkili bir durum yaratılarak, Arapça ve Kürtçe resmi dil olarak ilan edilmiş, Türkmenlere ise geçmiş rejim dönemlerinde de hep tanınan; ancak uygulanmayan kültürel bir hak olarak, devlet okullarında Türkmençe eğitim yapabilme hakkı verilmiş ve 4. maddenin 4. bendinde Türkmenlerin yoğun oldukları bölgelerde Türkmençe’nin resmi dil olarak kullanılabileceğinden söz edilmiştir. Bu hak Süryanilere de tanınarak, Türkmenler azınlık statüsüne konulmuştur. Ayrıca

45 “Türkmeneli Partisi Genel Başkanı Riyaz Sarıkaya İle Söyleşi”, 2023 Dergisi, Sa. 70, (15 Şubat 2007), s.24.

46 "Türkmenleri Hak ve Statüleri" <http://www.iraqiturkman.org.tr/hakstadu.htm> Erişim: 2 Nisan 2013

47 Irak Anayasası'nın Türkçe tam metni için bkz. <http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Secimler/1/Dosyalar/irakanayasasi.pdf>, Erişim: 2 Nisan 2013.

48 Hasan, "Irak Türkmenlerinin ...", S. 48.

Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu

Irak'ın nüfus yapısı ve geçmiş rejimler göz önüne alındığında Irak'ta yaşayan herkesin Arapça bilmek zorunda olduğu aşikârdır. Ancak Irak Anayasası'nın 4. maddesiyle birlikte, resmi belgelerin her iki dilde hazırlanması, resmi yazışmaların her iki dilde yapılması, Irak'ta yaşayan tüm kesimler için Kürtçe öğrenme ve kullanma zorluğu getirebilir. 14. maddede yer alan ifadede, Iraklıların cins, ırk, milliyet, köken, renk, din, mezhep, inanç, görüş, iktisadi ve sosyal statü ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşit olduğu belirtilmiştir. Ancak Irak'ta yaklaşık %17'lik bir nüfusa sahip Kürtlerin dilleri resmi dil olarak kabul edilirken, nüfusları Kürtlere çok yakın olan Türkmenler, sayıları görece daha az olan Süryani, Asurî ve Ermenilerle aynı kefeye konmaktadır. Bu bağlamda Irak Anayasası'nın 4. maddesi ile 14. maddesinin birbiriyle çeliştiği ortaya çıkmaktadır.⁴⁹ Irak Anayasası'nın 4. maddesiyle Türkmençe'nin resmi dil olarak sayılması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Öte yandan Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgenin nasıl ve kim tarafından tespit edileceği belirtilmemiştir. Burada yola çıkarak Türkmenlerin yaşadıkları bölgelerin belirlenmesi sırasında uygulamanın tarafsız ve açık bir şekilde yapılmaması durumunda Irak Anayasası, kendiyile çelişkili bir duruma gelebilecek ve meşruluğuna gölge düşebilecektir.⁵⁰

Öte yandan Türkmenlerin azınlıklarla bir tutulması Irak Anayasası'nın 125. maddesinde de kendini göstermektedir. Adı anılan maddeye göre, bu Anayasa'nın Türkmenler, Keldaniler, Asurîler ve diğer topluluklar gibi çeşitli milliyetlerin idari, siyasi, kültürel ve eğitim haklarını güvence altına alındığı belirtilmiştir. Türkmenler bu madde de kendinden sayıca çok daha az nüfusa sahip olan topluluklarla bir tutulmuştur.

Irak Anayasası'nın 3.maddesinde Irak'ta yaşayan etnik, dini ve mezhebi grupların varlığı tescil edilmiştir. Ayrıca Irak'ın parçalı bir yapıya sahip olduğu ifade edilerek Irak'ın bölünmesinin yolu açılmıştır.⁵¹

Irak'ta petrolün rolü çok büyüktür. Bu nedenle Irak Anayasası'ndaki 111. maddede Irak'ta bulunan petrol ve doğal gazın çeşitli bölge ve vilayetlerde yaşayan bütün Irak halkına ait olduğu belirtilmiştir. Böylece petrol kenti Kerkük, kendi başına bir federal birim olsa veya başka bir idari birime bağlansa bile, buradan çıkan petrolün, Irak Anayasası'ndaki eşitlik ilkesi ve 111. maddedeki ifadeyle, bütün Irak halkına eşit bir şekilde dağıtılması gerekmektedir. Ayrıca 112. maddeyle de eski rejim tarafından uygulanan haksız uygulamaların giderilmesine çalışılacağı, hatta geri kalmış bölgelere, bölgeler arası farklılıkları gidermek adına fazladan pay verileceği ifade edilmiştir.

49 Hasan TUNÇ, "Irak Federal Devlet Anayasası", *Global Strateji Dergisi*, Sa. 2, (Sonbahar 2005), s. 8.

50 Hasan, "Irak Türkmenlerinin ...", S. 48.

51 Tunç, "Irak Federal ...", S. 7.

Öte yandan Irak Anayasası'nın 140 ve 143. maddelerinde Kerkük'e ilişkin direkt bir hükme yer verilmiştir. 143. maddede, yeni Irak hükümeti kurulduktan sonra Irak Geçici İdare Yasası ve ekini teşkil eden belgeler 53/a ve 58. madde⁵² dışında iptal edileceği belirtilmiştir. Böylece Irak Geçici İdare Yasası'nda belirtilen Kerkük'le ilgili hükümler devam etmiştir. 140. maddeye göre ise, Yürütme organının, Irak Geçici İdare Yasası'nın 58. maddesinin tüm fıkralarıyla uygulanmasının tamamlanması için gerekli adımları atacağı ve Irak Geçici İdare Yasası'nın 58. maddesinde yer alan ve geçiş hükümetinin sorumluluğunda uygulanan hususların, bu anayasaya uygun olarak seçilecek yürütme organı tarafından tamamı yerine getirilene kadar sürdürüleceği belirtilmiştir. Bu çalışmaların, normalleştirme, nüfus sayımı ve sakinlerinin iradesini tespit için Kerkük'te ve diğer anlaşmazlık bölgelerinde en geç 31 Aralık 2007 tarihinde referandum düzenlenmesine kadar tamamlanması öngörülmüştür. Böylece Kerkük'ün akıbetinin 2007 yılı sonu itibarıyla belli olması düşünülmüştür. Daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi Kerkük'te bir referandum yapılamamıştır.

Ayrıca referandumun ne içeriği ne de kim tarafından ve nasıl yapılacağı Anayasa'da belirtilmemiştir. Ancak Irak Anayasası'nın 1. maddesinde belirtildiği gibi Irak bir bütündür. Yani Irak'ın içerisindeki bir sorun bütün Irak'ı ilgilendirmektedir. Öte yandan Kerkük'ün, Irak diğer vilayetlerinden farklı olarak, Irak için özel bir konumu vardır. Daha önce de bahsedildiği gibi Kerkük ve çevresindeki topraklar, Irak petrolünün yaklaşık yüzde 20'sini bünyesinde bulundurmaktadır.⁵³ Irak Anayasası'ndaki 111. maddede, Irak'ta bulunan petrol ve doğal gazın çeşitli bölge ve vilayetlerde yaşayan bütün Irak halkına ait olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle Kerkük için yapılacak bir referandum bütün Irak'ı ilgilendirir niteliktedir. Kerkük'ün geleceği belirlenirken, sadece bu vilayette yaşayan insanlar değil, tüm Irak halkı sorumlu olmalıdır. Zira Kerkük için çıkacak bir karar, Irak'ın her yerinde yaşayan insanları etkileyebilir.

Türkmen Hakları Raporu

Irak'ta özellikle 2003'teki ABD işgalinin ardından Türkmenler adına en önemli yasal gelişmelerden biri 6 Temmuz 2012 tarihinde Irak Parlamentosunda Türkmenler ilişkin olarak kanun hükmünde sayılan rapor olmuştur. Bu raporun Irak Parlamentosu'nda kabul edilebilmesi için yoğun bir süreç yaşanmıştır. ITC'nin öncülüğünde yapılan çalışmalar sonucu 21 Nisan 2012'de Irak Parlamentosu'nda Irak tarihi boyunca ilk kez Türkmenlere özel bir oturum düzenlenmiş ve Türkmenlerin sorunları, sıkıntıları ve talepleri dile getirilmiştir. Bu toplantıdan sonra ITC tarafından yapılan açıklamada, bu oturumun Türkmenlerin yasal haklarının alınması için ilk adım olduğu, bunun

52 Daha Önce Bu Yasaya Değildiği İçin Tekrar Değilmeyecektir.

53 U.S. Energy Information Administration, "Country Analysis...", S. 3.

Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve 2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu

yazılı bir metne dönüştürülmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Nitekim ITC Diyala Milletvekili Hasan Özmen'nin yoğun çabaları sonucu Türkmenlerin hak ve özgürlükleri ile taleplerini içeren bir rapor hazırlanmış ve Irak Parlamentosu Başkanlığına sunulmuştur. Bu rapor Irak Parlamentosu'nun 26 Temmuz 2012 tarihli oturumunda ele alınarak, kabul edilmiştir.⁵⁴

Öncelikle alınan kararın kanun hükmünde olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ancak bununla birlikte raporda yer alan maddelerin uygulamaya konması için yeni yasalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu yüzden raporda belirtilen taleplerin yerine getirilebilmesi için hukuki ve siyasi olarak yoğun çaba harcanması gerektiği düşünülmektedir. Diğer taraftan raporun maddelerine bakıldığında Türkmenlerin Irak'ta üçüncü aslı unsur olduğunun Irak Parlamentosu tarafından kabul edildiği belirtilmektedir. Bu durum bazı tarafların Türkmenleri azınlık görme politikasının önüne geçecek niteliktedir. Bu maddeyle neredeyse Irak tarihinde ilk kez Türkmenler yasal olarak tanınmış olmaktadır. Her şeyden öte bu madde bile başlı başına Türkmenler adına bir devrim niteliğinde sayılabilir. Ayrıca Türkmen İşleri Yüksek Kurulu kurulması, federal bütçeden ödenek tahsis edilmesi de öngörülerek kısmen Türkmenlere kendi işlerinde özerklik tanınmış olabileceğini belirtmek mümkündür. Bununla birlikte raporda Telafer'e ilişkin özel bir madde konulması ve Telafer'in özel durumuna değinilmesi de önemlidir. Bu maddeyle Telafer'in bir vilayet olması için çalışmaların yapılmasının önünün açıldığı söylenebilir. Bilindiği gibi Telafer, ilçe olmasına rağmen, Türkmenlerin bir arada yaşadığı en büyük yerleşim yerlerinden biridir. Yaklaşık 400 bin nüfusu olan Telafer'in neredeyse tamamı Türkmenlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda Telafer'in vilayet olması durumunda Türkmenlerin hakim olacağı Irak'taki tek vilayet olacaktır.

Sonuç

ABD'nin 2003 yılında Irak'a müdahalesi, birçok değişikliği de beraberinde getirmiştir. Irak'ta Saddam rejimi devrilmiş, iktidardaki Sünni ağırlık tüm gücünü kaybetmiştir. Dikta rejimiyle meşruiyet sağlamaya çalışan Sünniler, ABD'nin iktidar oluşturma meşruiyetini sekteye uğratmak için direniş ve muhalefet saflarına geçmişlerdir. Yıllardır hakları verilmeyen ve insanlık dışı muamelelere maruz kalan Irak'ın diğer kesimleri için yeni fırsatlar ortaya çıkmıştır. Irak'taki nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şiiler, Irak merkezi hükümetinde elde ettiği ağırlığı korumak ve iktidarı genişletmek isterken, Kürt gruplar on yıllardır hayalini kurdukları "bağımsız devlet" için bir şans yakaladıklarını düşünmekte ve tüm güçlerini bunun için sarf etmektedirler.

54 Irak Parlamentosu'nda kabul edilen Türkmen Hakları Raporu'nun tam Türkçe metni için bkz. http://www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/201283_KARAR%20METN%C4%B0.pdf, Erişim: 8 Nisan 2013

Ancak Irak'ın her döneminde ezilen Türkmenler, Saddam Hüseyin dönemi sonrasında haklarına kavuşacaklarını düşünseler de Irak'ta gelişen süreç insan ve vatandaşlık hakları açısından Türkmenlerin beklentilerine karşılık vermemiştir. Türkiye'nin ABD askerlerinin topraklarından Irak'a girmesine izin vermemesinin cezası bir anlamda Türkmenlere yüklenmiş ve geçmiş tüm rejimlerin yaptığı gibi arka plana atılmışlardır. Irak'ta yalnız kalan ve bu nedenle nüfusları oranında haklarını elde edemeyen Türkmenler, Irak'taki güç odaklarına doğru yönelmiştir. Bu da Türkmenlerde özgüven kaybına yol açmıştır. 2010 seçimlerine kadar Irak siyasetinde etkili olmayan ve Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde saf dışı bırakılan Türkmenler, 2010 seçimlerinden sonra önemli adımlar atmaya başlamıştır. 7 Mart 2010'da yapılan genel seçimlerin ardından 10 milletvekili ve 3 bakanlık elde eden Türkmenler, Irak'ta önemli kazanımlar elde etmeye başlamıştır. Kerkük İl Meclisi Başkanlığı'na Hasan Turan seçilmiş, Türkmen Eğitim Müdürlüğü kurulmuş ve yukarıda detaylarıyla birlikte verilen Türkmen Hakları Raporu, Irak Parlamentosu'nda kabul edilmiştir. Bunlar Türkmenler adına önemli kazanımlar olsa da vatandaşlık ve Türkmenlerin toplumsal hakları açısından Türkmenlerin sahip olması gereken haklardır. Bu açıdan bunlar Türkmenlere verilmiş ayrıcalıklar değildir. Irak'ın vatandaşları ve toplumsal yapısının bir parçası olması nedeniyle zaten Türkmenlere verilmesi gereken haklardır. Buradan hareketle Irak'ın kurucu unsurlarından biri olan Türkmenlerin vatandaşlık ve toplumsal hakları itibarıyla Irak'ta tam anlamıyla hak ettiklerini alabildiklerini söylemek zordur.

**Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve
2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu**

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Hürmüzlü, Erşat, *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, İstanbul, 2006.

Kuzeci, Şemsettin, *Kerkük Soykırımları*, Teknoed Yayınları, Ankara: 2004

Nakip, Mahir, *Kerkük'ün Kimliği*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.

Saatçi, Suphi, *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, İstanbul 2003.

RAPORLAR

Doğan, Sercan-Tanrıverdi O, Nebahat, “Kerkük'te Mülk Anlaşmazlıkları”, *ORSAM Rapor*, No: 30, ORSAM-ORTADOĞU TÜRKMENLERİ Rapor No: 8, Mart 2011.

International Crisis Group, “Iraq and Kurds: Trouble Along The Trigger Line”, *Middle East Report*, No: 88, 8 Temmuz 2009.

International Crisis Group, “Iraq and the Kurds: The Brewing Battle over Kirkuk”, *Middle East Report*, No: 56, 18 July 2006

Katzman, Kenneth, “Iraq: Elections, Government, And Constitution”, *CRS Report For Congress*, 30 March 2006.

MAKALELER

Azarkan, Ezeli “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 3, Yayın Tarihi: 2003.

Pamukçu, Ekrem “Irak Türklerine Uygulanan Katliamlar”, *Kerkük Dergisi*, Özel Sayısı, Temmuz 1999.

Hürmüzlü, Erşat, “The Demographic Situation Of Kirkuk And Iraqi Constitution”, www.turkmen.nl/1a_others/eh.doc.

Hürmüzlü, Habib, “Kerkük'ün Demografik Yapısı ve Bu Yapıyı Değiştirme Çabaları”, *2023 Dergisi*, Sa. 47, 15 Mart 2005.

Karataş, Orhan, “İşte Size Kuzey Irak”, *Kardaşlık Dergisi*, Sa. 16, Ekim-Aralık 2002.

Bilgay DUMAN

Mazin Hasan, “Türkiye’nin Türkmen Politikası: Yapılması Gerekenler”, *Stratejik Analiz Dergisi*, C. 4. , Sa. 48, Nisan 2004.

Terzi, Dilşat “Bir Azmin Öyküsüdür ITC”,
<http://www.bizturkmeniz.com/tr/showArticle.asp?id=13516>.

Tunç, Hasan, “Irak Federal Devlet Anayasası”, *Global Strateji Dergisi*, Sa. 2, Sonbahar 2005.

Turan, Ömer, “Irak’ın Milletler Cemiyetine Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarda Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları”, *Avrasya Dosyası*, Sa. 311, İlkbahar 1996.

Yılmaz, Hasan, “Irak’ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler”, *Stratejik Analiz Dergisi*, C. 4., Sa. 37, Mayıs 2003.

GAZETE VE AJANSLAR

Anadolu Ajansı, 27 Ağustos 2003.

Çakan, Şeyhmus, “Peşmerge Katliamı”, *Milliyet Gazetesi*, 23 Ağustos 2003.

“ABD’nin Dediği Oldu”, *Radikal Gazetesi*, 29 Mayıs 2007.

“Kerkük Huzur Arıyor”, *Radikal Gazetesi*, 27 Ağustos 2003.

“Kerkük’te Seçim Kavgası”, *Radikal Gazetesi*, 25 Mayıs 2003.

Sabrina Tavernise-Abdul Razzaq Al-Saiedy, “The Struggle For Iraq: Politics; Sunnis to Accept Offer Of A Role In Constitution”, *The New York Times*, 17 June 2005.

Tuğrul, Zeynep, “Kerkük’te Korkulan Oldu”, *Sabah Gazetesi*, 24 Ağustos 2003.

“BM’den Kürtçe Anayasa Kitapçığı”, *Yeni Şafak Gazetesi*, 10 Ekim 2005.

İNTERNET SİTELERİ

http://confinder.richmond.edu/admin/docs/1958_interim_constitution__english_.pdf.

<http://Gjpi.Org/Wp-Content/Uploads/İraqiconst19250321.Htm>.

**Irak'ta Tarihsel Süreç İçerisinde Türkmenlere Yönelik İnsanlık Suçları ve
2003 Sonrası Türkmenlerin Hukuki Durumu**

<http://unami.unmissions.org/LinkClick.aspx?fileticket=F5hJ6O1QE4E%3D&tabid=2792&mid=5079&language=en-US>.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/10/051018_iraq_vote.shtml.

<http://www.ihec.iq>.

<http://www.iraqcoalition.org/government/TAL.html>,

<http://www.iraqitirkman.org.tr/hakstadu.htm>.

http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Secimler/1/Dosyalar/2010224_2009%20Irak%20Yerel%20Se%C3%A7im%20Sonu%C3%A7lar%C4%B1.pdf.

<http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Secimler/1/Dosyalar/irakanayasasi.pdf>.

http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201283_KARAR%20METN%C4%B0.pdf.

http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=230000.

<http://www.ydh.com.tr/haber.php?HID=1746>.